

Драгана Ј. Цицковић Сарајлић

Универзитет у Приштини

– Косовска Митровица

Факултет уметности у Приштини

– Звечан

УДК: 37.036:78(497.11)"18/19"

783.25:271.2"18/19"

ИД БРОЈ: 192085260

Стручни рад

Примљен: 4. март 2012.

Прихваћен: 21. април 2012

НАСТАВА ЦРКВЕНОГ ПОЈАЊА И ПОЧЕТНА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКА ОПРЕДЈЕЉЕЊА МУЗИЧКИХ ПЕДАГОГА

Апстракт: У раду се говори о дјелатности појединих музичких педагога који су своја интересовања усмјерили ка унапређењу наставе црквеног појања у српским основним школама крајем 19. и почетком 20. вијека. Циљ рада је да се упознају претходна педагошка искуства и сазнања која могу бити примјењена и данас у настави музичке културе и допринјети превазилажењу актуелних проблема везаних за недовољну заступљеност црквене музике у основној школи. Примјењује се дескриптивна метода и поступак анализе садржаја докумената, а пажња се фокусира, прије свега, на дидактичко-методички аспект предмета рада.

Кључне ријечи: црквено појање, унапређење наставе музике, музичка педагогија, основна школа.

Српском музичком образовању и његовом развоју у прошлости посвећен је значајан број чланака и студија.¹ Знатан је број и написа о мјесту, улози и распрострањености црквене музике у музичком школству у појединим градовима, образовним установама различитих нивоа и профила и

¹ Stana Đurić Klajn (1981), *Muzičko školovanje u Srbiji 1914. godine*, Akordi prošlosti, Beograd : Prosveta, 97–117; Роксанда Пејовић (2001), Тежње за музичким образовањем, Зборник радова Трећег педагошког форума, Београд: Факултет музичке уметности у Београду, 5–55; Зорислава Васиљевић (2000), Рат за српску музичку писменост, Београд: Прoсвeта.; Соња Маринковић (2008), *Музичко школство, Историја српске музике*, у: Кнежевић-Жуборски, Л., Поповић-Новаковић, Т., Београд: Завод за уџбенике, 627–638;

другим институцијама важним за српску музичку културу 19. вијека.² Настави црквеног појања и дидактичко-методичким настојањима музичких педагога усмјереним ка побољшању квалитета ове наставе у српским основним школама крајем 19. и почетком 20. вијека нису посвећена опсежнија разматрања у доступној литератури. Истраживању овог сегмента историје музичког образовања приступило се са циљем изналажења могућих начина постепеног превазилажења проблема недовољне заступљености српске, и уопште православне, духовне музике у актуелној настави музичке културе у основној школи. Улога коју је црквена музика имала у васпитању и образовању младих и дјелатност појединих музичких педагога и поклоника црквене музике који су се залагали за бољи статус и квалитет наставе црквеног пјевања, питања су која се разматрају у овом раду.

Током цијелог 19. и неколико деценија с почетка 20. вијека црквена музика је имала важну улогу у концепцији српског образовног система и била саставни дио наставног процеса, како у основним школама, тако и у гимназијама, учитељским, вишим девојачким и богословским школама. Настава музике – називана пјенијем, црквеним појањем или певањем – у српским школама је све до друге половине 19. вијека била интегрални дио религиозног васпитања и имала искључиво утилитарни карактер. Захваљујући томе, ова настава добија своје мјесто и улогу већ у првим званичним школским прописима, а свештеници и учитељи обавезу да поред читања, писања и рачунања дјецу подучавају и српском црквеном пјевању. Крајем 19. вијека доста се размишљало и писало о проблемима у вези с наставом црквеног пјевања и могућностима њеног унапређења, о чему сазнајемо из штампаних извјештаја школских надзорника и предговорâ нотним зборницима црквене музике, као и из бројних текстова који су у том периоду објављивани у дневној штампи, књижевним гласилима, музичким часописима³

²Ђурић Hranislav(1977), *Nastava muzičkog vaspitanja u srpskim osnovnim školama u Vojvodini i Učiteljskoj školi u Somboru u XIX veku*, *Zvuk*, 2, Sarajevo, 24–49; Ђурић Hranislav (1981), *Iz prošlosti muzičkog školstva u Novom Sadu*, *Zvuk*, 2, Sarajevo, 18–49; Божидар Ковачек (1994), Неколико података о црквеном појању у српским школама с краја XVIII века, *Зборник Мајнице српске за сценске уметности и музику*, 15, Нови Сад, 75–86; Биљана Милановић (1994), Црквена музика у Српској великој гимназији у Новом Саду, *Зборник Мајнице српске за сценске уметности и музику*, 15, Нови Сад, 87–96; Предраг Миодраг (1994), Појање у богословским школама, *Зборник Мајнице српске за сценске уметности и музику*, 15, Нови Сад, 125–137; Ивана Перковић Радак (2008), Црквено вишегласје и школство, *Од анђеоској појања до хорске уметности*, Београд: Факултет музичке уметности у Београду, 266–278;

³ Први музички часопис, *Корнелије*, објављен је 1833. године и био је гласило истоименог пјевачког друштва. Дјелатност часописа *Гудало*, објављиваног у Великој Кикинди од 1886. до 1887. године, и часописа *Гусле*, који је излазио у Сомбору од 1911. до 1914, као и већине музичких часописа који су почели да излазе у том периоду — највећим дијелом је била везана за пропагирање рада црквених пјавачких друштава. Нешто другачије концепци-

и другим публикацијама. Њихови аутори су били учитељи, свештеници, мелографи, композитори, као и други познаваоци српског црквеног пјевања, чија почетна педагошка настојања и остварења сматрамо веома битним за цјелокупан развој и резултате данашње српске музичке педагогије.

У штампаним извјештајима школских надзорника задужених за праћење и оцјену рада учитеља и квалитет њихове наставе углавном су изражаване оштре критике и незадовољство наставом црквеног појања. У једном таквом извјештају из 1884. године читамо да су у свим основним школама Јагодинског округа црквене пјесме пјеване „понајвише погрешно, или боље да речем, нигде лепо, да ухо примаме, да у човеку смерност и побожност побуде, а у две-три школе певало се не другачије, него кад се певајући тера коме инат. Где су школе далеко од цркава, те ђаци не одговарају на вечерње и службу, и где су наставници из учитељске школе, тамо се обично певало најмање црквених песама и најнеправилније“ (Поповић 1884: 156).

О потреби унапређења наставе црквеног појања у народној школи дискутовало се и на Првој конференцији школских надзорника, која је одржана 1894. године у Загребу. На овој конференцији Мита Нешковић, власник часописа *Нови васиљич*, изложио је резултате свог испитивања. У осврту на ово излагање тадашњи учитељ Стева Личинић истиче да се „многи с правом туже, да се у нашим школама не негује црквено појање у оноликој мери, колико наш народ очекује и колико закон прописује“ и да г. М. Нешковић, бавећи се испитивањем узрока оваквог стања, потврђује „да из учитељских школа не излазе кандидати потпуно обучени у том предмету, а још мање извежбани у нотама и виолини, које би им знање као средство при обуци у појању неопходно потребно било“ (Личинић 1899: 272). Оцјењујући позитивно предлоге за унапређење наставе црквеног појања господина Нешковића, учитељ Личинић сматра да у већини школа још не постоје потребни услови да се они примјене, а за оне учитеље „који нису потпуно музикални и у виолини вешти“ детаљно излаже своја методичка упутства за учење црквених пјесама. Да би појање било „лепо и хармонично“, он истиче да учитељ дотичну црквену пјесму мора прво „потпуно у власти имати“ и пред дјецом је „сваки пут једнако отпевати“. Теже пјесме, које на једном слогу имају више тонова (трила), као што су *Слава Оцу*, *Херувика*, *Причасно* и друге, „има(ју) се развученим словима написати на школ. табли а више сваког слога написати онолико трила, колико их има, са знацима, које учитељ сâм себи определи и деци пре свега растумачи н. пр. (≡ обични удари гласа), (/ висок тон), (+ дугачак тон) и т.д.“ (273). Та-

је био је часопис *Српски музички лист*, са додатком *Српска музичка библиотека* као нотном едицијом, у којој су објављиване композиције српских аутора. Овај часопис је излазио у Новом Саду током 1903. године, а уредник је био Исидор Бајић.

кође предлаже да се теже пјесме уче „полагано и свакодневно“, тако што се на једном часу научи само неколико ријечи, које се следећег часа понављају и додају нове ријечи, и тако редом до краја. И лакше пјесме, као што су тропари и кондаци, уче се на исти начин, по одсјецима, али по два реда сваког дана, што „са педагошког гледишта не ће бити то погрешно, јер ће оно неколико часака разонођењу деце боље пријати него – гимнастика“ (273–274). Осим бројних замјерки које можемо упутити на предложени и већ познати метод самог учења црквених пјесама по слуху, битно је истаћи она друга корисна, па чак и данас добродошла запажања овог аутора. Он сматра да је учење црквених пјесама потребно започети од најранијег школског узрата поштујући принцип поступности – крећући од учења одговарања на јектенија, преко изучавања свих осам осмогласних тропара, до пјевања тежих црквених пјесама. Говорећи о повољним условима за унапређење црквеног појања, овај аутор примјећује и значајну улогу подстицајног окружења. У дијеловима гдје живи наш народ и гдје се чује складно појање у цркви, као на Фрушкој гори, гдје сав народ у цркви „поји са извежбаним и лепим гласом“ и гдје „већ дете у колијевци чује од своје матере, сестре и др. лепо и умилно певање (...) ако је учитељ вољан, лако ће му бити обучити децу у лепом и складном појању, јер дете је већ у школу дошло са неком извежбаном слушању и гласом“ (276). Надаље, учење дјецe црквеног појања сматра најблагодарнијим послом, јер осим што учитељ „и сам ужива у лепом појању, (...) народ, који тиме утврђује у вери и побожности, на сваком кораку га хвали и благосиља. И нико не остави тако лепу успомену као учитељ у својој службеној месту, као онај, који је вољно неговао лепо црквено појање у школи и у цркви“ (276).

Бољи резултати наставе црквеног пјевања у народној школи нису се могли очекивати јер су они, као што је већ речено, били одраз музичког образовања учитеља и свештеника, који су, и сами музички неописмењени, до пред крај 19. вијека црквено појање учили напамет, по слуху. Само повећавање захтјева и садржаја наставе музичког васпитања у учитељским школама није подразумијевало неминовно и њен бољи квалитет, с обзиром на неповољне услове у којима је ова настава извођена – без коришћења инструмента, нотних записа пјесама српског црквеног богослужења намјењених за школску праксу, уџбеника и приручника за наставу нотног пјевања. Из истих разлога и ученици богословских школа су наилазили на извјесне потешкоће приликом учења црквеног појања. Поред наставног предмета *Црквено појање*, уведеног 1865, у Београдску богословију је 1877. уведен и предмет *Нотно појање*. Иако је његова сврха била учење црквеног појања из нотног текста, више од двадесет и пет година оно није донијело жељени резултат. Један од разлога за то била је и обавеза коришћења црквених књига, исписаних трилама, које је од 1875. године почела да издаје држав-

на штампарија, а биле су намијењене „за наставу црквеног појања у Богословији и учитељским школама, (...) од када, чини се, датира коришћење ових примитивних знакова. (...) *Осмогласник* и *Празнично њјеније* приређивао је и издавао Ђакон Саборне цркве, Никола Трифуновић, ’преводећи’ и Станковићеве нотне записе у триле“ (Васиљевић 2000: 32).⁴ Тек од школске 1901/2. године, откад Стеван Мокрањац у новој богословији почиње да предаје оба наставна предмета, Црквено појање и Нотно певање, свештеници црквено појање почињу учити из нотног текста. Мокрањчев *Осмогласник*, који је као уџбеник намијенио ученицима Богословије у Београду, након бројних одлагања, штампан је 1908. године и убрзо је постао, и до данас остао, основна књига за учење појања у школама у Србији.⁵

Чешки музичар Роберт Толингер, који је крајем 19. вијека дао значајан допринос развоју црквене музике, али и развоју српске музичке културе уопште, међу првима је разматрао проблем ове наставе у народној школи код војвођанских Срба. Указивао је „на неопходно уношење народних песама у програм рада школске деце и дечијих песмица под народним утицајем“, али и на васпитну важност учења црквених пјесама, које код младих треба да пробуде „чувства побожности и домољубља, да развију у њима ћути лепога, да их душевно и морално уздигну и оплемене“ (Пејовић 2001: 22). Још један чешки музичар, Драгутин Блажек, бавио се питањем педагошке важности појања у настави народне школе.

Исидор Бајић, композитор и наставник музике у новосадској гимназији, свјестан великог значаја наставе пјевања у музиком образовању младих, својим свестраним ангажовањем настоји да допринесе њеном унапређењу и у народним школама. Музику сматра вјештином „која најнејосрегније утиче на унутрашњи живот, на срце човечије“, а пјевање средством „којим најлакше можемо да продремо у све слојеве народа нашега и тиме да у душу његову уносимо оно, што је лепо, добро и племенито“ (Бајић 1899: 4). Примјећује да се пјевање и музика слабо његују у школи, „да се код нас без икакве системе без икаквог одређенога плана и без икаквог рационалног рада певање само зато учи, тек само да се одговори прописаној

⁴За *џириле*, *куке* или *џирилице*, како су их називали, Винко Жганец, етномузиколог и мелограф, рекао је да је то, „неки произвољни надомјестак неума, индивидуални мнемотехнички знакови, које су појци руком дописивали над текстове, али ти су их знакови требали подсјетити на ток мелодије, али за егзактна биљежења нису служили. Због тога се из тих знакова не могу успоставити мелодије“ (Žganec 1962: 160).

⁵„Уџбенике појања су припремали, али их никада нису објавили, Станко Морнар и Мита Топаловић. Само је Бранко Цвејић оставио комплетан уџбеник српског црквеног појања у обимном рукопису од око 800 страна, а постоје и непроверене информације да је уџбеник појања између два рата написао тадашњи епископ бачки Иринеј Ћирић“ (Петровић 1996: xxv).

дужности, кад се узме све то у обзир, изгледа да (...) – заступници тих школа тј. учитељи не схваћају довољно значај певања и појања, по образовање душе – а то је велика жалост“ (стр. 6). Бајић се посебно задржава на проблему наставе црквеног појања. Замјера учитељима у основним школама који, како по селима, тако и у већим мјестима, мало труда улажу да дјецу појању изуче. Због тога дјеца поју у цркви „тако ружно појање, без икаквог такта, несложно, без икаквог осећаја, да би чисто човек побегао из цркве место да у том појању нађе уживање“ (стр. 1). Исидор Бајић наглашава важност да се учи пјевање по нотама. Он је још 1904. објавио књигу *Теорија љ правилној нојној љевања*, конципирану као стандардни уџбеник намјењен савладавању основа музичке писмености. Нашу пажњу посебно привлачи то што Бајић, поред народних и компонованих дјечјих пјесама, као вјежбе за савладавање основних поставки музичке писмености, користи и одломке из српских црквених пјесама (Прилог бр. 1).

Међу музичким педагозима који су већ од деведесетих година 19. вијека били заинтересовани за педагошка и методичка питања наставе пјевања у основној школи истакнуто мјесто припада и Владимиру Ђорђевићу, композитору и дугогодишњем наставнику музике у учитељској школи у Јагодини. По његовом мишљењу, „највећу одговорност за неуспех у настави певања у основним школама носи (...) Министарство Просвете“ (Ђорђевић 1927: 3), чији представници, како каже, нису схватили „да је учење пјевања, без познавања нота, (...) застарјело и одбачено у свим културним земљама, (...) јер се њиме не постиже крајњи циљ који је у томе да се ученици оспособе да могу, без туђе помоћи, отпевати бар сваку лакшу мелодију“ (стр. 4). Такво знање пјевања по нотама, стечено у основној школи, лако би се проширило и утврдило у гимназији, а они ученици који одлазе у учитељске школе „могли би сву пажњу да посвете методици певања, учењу свирања на виолини, дириговању хором и, евентуално, оркестром, и најзад имали би прилике да се више позабаве музичком теоријом и естетиком“ (стр. 5). У књизи *Крајко ујујисиво за љредавање нојној љевања у основној школи*, коју је објавио 1927. године, као примјере за увјежбавање тонских трајања и висина, као и осталих теоријских појмова музичке писмености, и Ђорђевић користи напјеве из литургије (Прилог бр. 2).

У предговору свом *Нојномзборнику црквеној љојања* Ненад Барачки пише да је убрзо након доласка за вјероучитеља и наставника црквеног појања у мушку учитељску школу у Сомбору, „која је више од стотину година била одлична расадница наше дивне црквене песме“, запазио да је учење црквеног појања у овој — као, вјероватно, и по осталим школама — „скопчано данас са многим тешкоћама“ (Барачки 1995: V). Једну од највећих потешкоћа Барачки види у недостатку уџбеника за изучавање овог предмета, због чега се црквено појање учи *љо слуху* или *љо знацима и љирилама*. Ова-

кав начин учења за многе ученике је био претежак, због чега они „изгубе вољу и љубав за изучавање црквеног појања, које је баш један од врло важних васпитних чинилаца нашем народном животу“ (стр.V). Зборник је објављен 1923. године, а Барачки га је намијенио, прије свега, ученицима учитељских школа као уџбеник из црквеног појања усклађен са прописаним програмом за учитељске школе. Ово је први зборник у коме је црквенословенски текст потписан фонетски, српском грађанском ћирилицом. Узимајући у обзир околност „да у учитељске школе долазе сада махом такви ученици, који не само што не знају црквено-словенски честито читати, (...) него такви, који из црквеног појања не знају готово ништа, па чак ни јектенија, то, да бих им пружио прилике, да могу и оне најосновније ствари брзо и лако научити, те за певницом у цркви што пре пропојати, унео сам дакле у Зборник и многе не важне ситније ствари, које ће после учитељу моћи послужити као градиво за обучавање школске деце у црквеном појању“ (стр. VI).

Сагледавању дидактичко-методичких приступа и остварења музичких педагога, који су своја интересовања и дјелатност усмјерили ка побољшању наставе црквеног пјевања у основној школи крајем 19. и почетком 20. вијека, приступило се са циљем изналажења што ефикаснијих начина превазилажења актуелних проблема везаних за наставу црквене музике – уочавајући грешке и слиједећи добра искуства наших претходника. Закључено је да су музички педагози који су се залагали за бољи статус и квалитет наставе црквеног пјевања, сматрајући да црквене пјесме код младих „буде чувства побожности и домољубља, да развијају у њима ћути лепога, да их душевно и морално уздижу и оплемењују“ (Пејовић 2001: 22) и да пјевање црквених пјесама треба „да се што виши омили деци, па да оно иде из срца и од воље, а не из морања и неког обичаја“ (Бајић 1899: 7) – добар узор и путоказ у ком правцу би данас требало кренути ако желимо промијенити досадашњи однос према овом значајном а у српском образовном систему још увијек занемареном дијелу националне музичке традиције.

ЛИТЕРАТУРА

Бајић (1899): Исидор Бајић, Певање као педагошко средство и корист његова, *Нови васиљичак*, свеска прва, Нови Сад: Штампарија др. Павловића и Јоцића, 1–8.

Бајић (1904): Исидор Бајић, *Теорија исправног нојног пјевања*, Нови Сад: Парна штампарија Ђорђа Ивковића.

Барачки(1995): Ненад Барачки, *Нојни зборник црквеног појања по карловачком најеу*, Крагујевац: Каленић.

Васиљевић (2000): Зорислава Васиљевић, *Раџи за српску музичку писменост*, Београд: Просвета.

Ђорђевић (1927): Владимир Ђорђевић, *Крајко ујучиство за предавање нотне певачке оснoвним школама*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

Личинић (1899): Стева Личинић, О неговању црквеног појања у нар. школи, *Нови васпитач*, свеска девета, Нови Сад: Штампарија др. Павловића и Јоцића, 272–277.

Пејовић (2001): Роксанда Пејовић, Тежње за музичким образовањем, *Зборник радова Треће међајошкoј форумa*, Београд: Факултет музичке уметности у Београду, 5–55.

Поповић (1884): Јанићије Поповић, Извјештај Јанићија Поповића, професора, о основним школама у округу јагодинском, *Садржај Просветног власника за 1884. свеска I–X*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 143–156.

Dragana J. Cicovic Sarajlic

University of Pristina – Kosovska Mitrovica

The Faculty of Art in Pristina – Zvecan

TEACHING CHURCH SINGING AND INITIAL DIDACTIC-METHODICAL ORIENTATION OF MUSIC PEDAGOGUES

Summary: This paper discusses the activities of certain music pedagogues and experts on church singing who, by the late 19th century, through their engagement advocated for better standing and quality of teaching church singing in Serbian primary schools. The importance that church music had in the Serbian educational system during the entire 19th century and several decades of the 20th century is noted. In the overview of efforts and achievements of music educators aimed at improving the teaching of church singing, and in the utilization of descriptive methods and procedures in analysis of document contents, the attention is focused primarily on the pedagogical and methodological aspects of this issue. The aim was to try and find more efficient ways to overcome the current problems related to the teaching of church music - recognizing mistakes and following beneficial pedagogical experience of our predecessors. It was concluded that all Serbian church music supporters, who recognized the great importance of its application in the teaching of music, are good role models and indicators of the immediate direction to give young people the opportunity to learn, nurture and preserve this part of their own music tradition.

Keywords: church singing, improvement of teaching music, music pedagogy, primary school.

Прилој 1: (Бајић 1904: 54), Вежбе за C-dur

— 54 —

Вежбе.

C-Dur,

1. 2.

1. 2. 1. 2. 3. 2. 1. 2. 3. 3. 2. 1.

1. 2. 3. 1. 3. 1. 1. 3. 2.

4. 1. 2. 3.

Бла го на ма пти ца ма по зе ле ним шу ма ма!

3. 1. 2.

Све, што нама треба, до би ја мо, с неба.

5. 1. 2. 3. 4. 4. 3. 2. 1. 2. 3. 4. 3. 2. 3. 2. 1.

6. 1. 2. 3. 2. 2. 3. 4. 3. 3. 4. 3. 2.

2. 3. 2. 1. 7. 1. 2. 3. 4. 1. 4. 4. 3. 2. 1. 4. 1.

8. 1. 2. 3. 4. 1. 4.

9. 1. 2. 3. 4. 3.

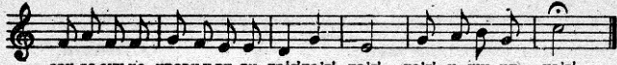
Свјати Боже, свјати крјепки,

3. 1. 3.

свјати без - смер - тни, по - ми - луј нас.

Прилој 2: (Ђорђевић 1927: 24), Нотно певање за други разред

24



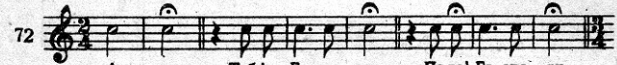
сву-да сун-це кроз њу ви-ри, хајд, хајд, хајд, хајд у шу-му хајд!

| | |
|---|---|
| Хајд' у шуму, децо мила,
Сад најлепши миром вири;
Још дебела нема хлада,
Свада сунце кроз њу вири. | Хајд' у шуму, шума чека;
„Где су деца?“ пита цвеће;
Лахор њиха крила мека,
На сусрет нам поток тече. |
|---|---|


| | |
|---|---|
| Хајд' у шуму, децо мила,
Сад се по њој мелем лије;
Сад је трава најмиљја,
Сад су птице најпевније. | Хајд' у шуму, да се тамо
Те свежине напијемо!
Да се телу, да се духу
Здравља, снаге наберемо.
Змај - Јован Јовановић. |
|---|---|

У школама, где су ученици православне вероисповести, не треба избегавати, особито zgodне примере из наше литургије. Примери :


72




А - мин. Теб-је Го-спо-ди. По-дај Го-спо-ди.




И всјех и всја. И ду-хо-ви тво-је-му.




И со Ду-хом тво-јим. И-ма-ми ко Го-спо-ду.



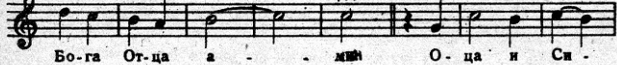
Сла-ва теб-је Го-спо-ди, сла-ва теб-је.



Ми-лост ми-ра, жерг-ву хва-ле ни-ја.



Је-дин свјат, је-дин Господ И сус Хри-стос во сла-ву



Бо-га От-ца а - - ми О-ца и Си-